

Taký je názov článku, ktorý bol uverejnený v minuloročnom 39. čísle teoreticko-politického týždenníka Talianskej komunistickej strany *Rinascita*. Autor sa podpísal pseudonymom Asiaticus. V trochu skrátrenom českom preklade L. Sochora vyšiel článok v časopise *Príspevky k dejinám KSČ* (1963), č. 6. Keďže — ako sa zdôrazňuje v úvodnej poznámke k prekladu — ide o dôležitý a málo spracovaný problém historického materializmu a historickej vedy, nebude od veci, ak sa s hlavnými myšlienkami článku oboznámia aj čitatelia nášho časopisu.

Autor začína konštatovaním, že pre mnohých marxistov i pre väčšinu ich protivníkov sa marxistické ponímanie svetových dejín v podstate redukuje na jednoduchú schému, vymedzenú striedaním piatich spôsobov výroby: prvotno pospolného, otrokárskoho, feudálneho, kapitalistického a socialistického. Málo marxistov si dnes uvedomuje, že Marx mal omnoho zložitejšiu a bohatšiu koncepciu postupného striedania výrobných spôsobov, že nechcel mechanicky aplikovať na ostatnú časť sveta kategórie, ktoré vyvodil zo starovekých a stredovekých dejín Západu. Napriek fragmentárnosti v tom čase prístupných informácií načrtol v *Kapitáli*, v korešpondencii s Engelsom, v knihe *Ku kritike politickej ekonomie* a v iných prácach (*Britské panstvo v Indii*, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie* — pozn. prekladateľa) obraz kvalitatívne odlišného „ázijského spôsobu výroby“, typického napr. pre predkoloniálnu Indiu alebo Egypt za vlády faraónov. O tomto spôsobe výroby sa zmieňuje aj Lenin, najmä v polemike s Plechanovom o „aziatsktine“ starého Ruska.

Ázijský spôsob výroby sa zakladal na dedinskom spoločenstve, občine. V tomto spoločenstve ešte nenastala delba medzi poľnohospodárstvom a priemyslom ani sa nepoznalo súkromné vlastníctvo. Od prvobytného komunizmu sa však tieto dedinské

občiny radikálne líšili tým, že sa v nich ustanovila despotickej štátna moc. Postavenie členov občin charakterizoval Marx ako „zovšeobecnené otroctvo“. Treba však vidieť, že sa tento termín týka reality, ktorá nie je totožná s klasickým otrokárskym zriadením. Despotickej moc tu vykonávala reálne ekonomické funkcie, najmä kontrolu zavodňovacieho systému. Členovia občin počítali, že sú s touto mocou späť a zároveň, že ich deptá. Túto osobitosť postihuje Marx termínom „imaginárna spoločnosť“.

Keď sa v dvadsiatych rokoch nášho storočia zdalo, že sa ťažisko revolučných bojov prenáša z priemyselne rozvinutého Západu na Východ (Čína, India, Turecko), vzniká v SSSR medzi mladými odborníkmi z ázijských krajín snaha rozpracovať Marxove myšlienky o ázijskom spôsobe výroby. Tieto výskumy boli však prerušené prudkými politickými kontraverziami, ktoré vznikli medzi Stalinom a jeho odporcami v súvislosti s otázkou príčin porážky čínskej revolúcie roku 1927. Stúpenci ázijského spôsobu výroby boli obvinení z tajného spojenectva s opozíciou a odsúdení. Na Marxove myšlienky sa prakticky zabudlo.

Je veľmi rozšírený názor, že všetky národy uniformovane prešli otrokárskym a potom prípadne feudálnym štádiom. Zdá sa však, že črty ázijského spôsobu výroby, ktoré pred sto rokmi uviedol Marx, lepšie odrážajú vývin mimoeurópskych spoločností než vymelkované pokusy previesť tento vývin na otrokárstvo a klasický feudalizmus. Týka sa to napr. Číny, Indie, ale aj Vietnamu a Egypta, ďalej afrických kráľovstiev pred uchvátením a kolonizáciou, predkolumbovských ríš v Amerike, niektorých spoločností v oblasti Stredozemného mora (Knossos, Mykény, Etruskovia, Byzancia) a iných.

Dnes možno pozorovať, ako sa záujem o ázijský spôsob výroby obnovuje, a nie náhodne. Má to presný politický a ideologický kontext. Súvisí to jednak s úsilím

zbaviť sa dogmatizmu, jednak s rastúcou úlohou afrických a ázijských krajín pri riešení svetových otázok a s potrebou vymedziť socialistickú cestu pre tieto krajiny. Pred marxistickými orientalistami, historikmi, ekonómami a etnografmi sa vynára vzrušujúca úloha: konfrontovať Marxove sumárne výroky o ázijskom spôsobe výroby s poznatkami, ktoré od toho času zhromaždila moderná veda o mimoeurópskych starovekých i súčasných spoločnostiach.

Na záver formuluje autor niekoľko otázok, ktoré podľa jeho náhľadu bude treba naliehavo riešiť:

1. Aký je základný spoločenský zákon ázijského spôsobu výroby? Nevyjadruje azda stav rovnováhy, v ktorom verejná moc nie je ešte natoľko silná, aby rozložila dedinské občiny a vyvolala v nich vzťahy vykorisťovania človeka človekom založené na súkromnom vlastníctve?

2. Aké triedne protiklady tvoria základ „ázijskej spoločnosti“, ak dospela ďalej než prvobytný komunizmus, avšak bez toho, aby si pritom výrobu podrobila vládnuca trieda?

3. Aké podmienky umožnili stabilnú existenciu tejto sociálnej formácie, vyjadro-

vanú — aspoň v niektorých krajinách — stáročiami a tisícročiami? Bolo to spôsobené iba nutnosťou kontroly vodného hospodárstva, ako sa nazdávali Marx a Engels, alebo tu zohrali svoju úlohu — ako ukazujú novšie bádania — aj iné faktory (nadbytok voľnej pôdy, zemepisná izolácia, stav priemyselovej techniky)?

4. Aká je teda vývinová schopnosť týchto ázijských spoločností? Sú odsúdené na stagnáciu v zmysle Marxových výrokov o progresívnej úlohe anglického kolonializmu v Indii, alebo je stagnácia (či dokonca regres) skôr tendenciou než základným zákonom?

5. A napokon, aké je miesto spoločností založených na ázijskom spôsobe výroby vo všeobecných dejinách ľudstva?

Posledná otázka, zdôrazňuje autor, má aj terminologickú stránku. Marxov provizórne použitý termín „ázijský“ má regionálne zafarbenie, čo oslabuje všeobecný dosah pojmu a zbytočne vyvoláva určitú nedôveru. Ak sa bádáním potvrdí, že ide o osobitnú fázu historického vývoja, bude treba nájsť nový, teoretickejší termín, napr. „dedinský despotizmus“.

R. Roško